

ΜΕΛΙΝΑ Γ. ΜΟΥΖΑΛΑ

ΠΕΡΙ ΤΟΥ ΚΑΘ' ΕΤΕΡΟΤΗΤΑ ΜΗ ΟΝΤΟΣ
ΣΤΟΝ ΣΟΦΙΣΤΗ ΤΟΥ ΠΛΑΤΩΝΟΣ

Ἐκδόσεις Ἄρμος

Στήν Μελίτη

Ἄγανῶς οἶά τε νεβρόν νεοθηλέα,
γαλαθηνόν, ὅς τ' ἐν ὕλῃ κεροέσσης
ἀπολειφθεῖς ἀπὸ μητρὸς ἐπτοήθη.

Ἄνακρέων
(39D. = 63P. = 28G.)

ΠΙΝΑΚΑΣ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ

ΠΡΟΛΟΓΟΣ	11
1. Ἡ ἀναγκαιότης ἀποδοχῆς τῆς πραγματικῆς ὑπάρ- ξεως τοῦ μὴ ὄντος	17
2. Τὰ μέγιστα γένη καὶ ἡ πρὸς ἄλληλα κοινωνία αὐτῶν	27
3. Ἑρμηνεία τοῦ καθ' ἑτερότητα μὴ ὄντος	53
ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ	103
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ	111

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Τὸ πρόβλημα τῆς ἐνότητος τοῦ ὀρισμοῦ καὶ τοῦ ὀριστοῦ, δηλαδή τοῦ ὀρισμοῦ καὶ τῆς οὐσίας, πού ἐξετάσαμε στή μελέτη μας «Οὐσία καὶ Ὅρισμός: Ἡ προβληματική τῆς ἐνότητος εἰς τὰ οἰκειὰ κεφάλαια τῶν Μετὰ τὰ Φυσικὰ τοῦ Ἀριστοτέλους», σχετίζεται ἄμεσα μέ τὸ πρόβλημα πού ἀφορᾷ στὸν κατηγορικὸ προσδιορισμὸ καὶ στήν ἐπικοινωνίαν τῶν εἰδῶν, ὅπως αὐτὸ τίθεται καὶ ἀντιμετωπίζεται ἀπὸ τὸν Πλάτωνα στὸν Σοφιστή. Τὸ πρόβλημα τῆς ἐνότητος τοῦ ὀρισμοῦ τῆς οὐσίας ἀνάγεται κατὰ βάσιν, στὸν Σοφιστή, στὸ πρόβλημα τῆς ἀποδόσεως πολλῶν ὀνομάτων ἢ προσδιορισμῶν ἢ κατηγορουμένων στὸ ἴδιο πρᾶγμα, στὸ ἴδιο ὑποκείμενον, τὸ ὁποῖον συγχρόνως παραμένει ταῦτόν καὶ ἓν. Σημαντικὴ πρόκλησις καὶ καταλυτικὸ κίνητρο γιὰ νὰ υποκινηθεῖ τὸ ἐνδιαφέρον, τόσον τοῦ Πλάτωνος, ὅσον καὶ τοῦ Ἀριστοτέλους, πρὸς ἀντιμετώπισιν καὶ ἐπίλυσιν τοῦ προβλήματος τῆς ἐνότητος καὶ τῆς κοινωνίας τῶν πολλῶν στήν περιοχὴ τοῦ λόγου, ὑπῆρξε ἡ Ἀντισθένεια ἀπορία περὶ τῆς ἀδυναμίας ὑπάρξεως ἐνὸς ὀρισμοῦ τῆς οὐσίας αποτελουμένου ἀπὸ περισσότερα μέρη, ἐφόσον γιὰ κάθε πρᾶγμα ὑπάρχει ἓνας καὶ μόνον λόγος πού περιγράφει τὴν οὐσίαν αὐτοῦ, ὁ οἰκειὸς λόγος. Μὲ ποιὸν τρόπο εἶναι δυ-

νατὸν νὰ συνδέονται οἱ πολλοὶ καὶ διαφορετικοὶ κατηγορικοὶ προσδιορισμοὶ μὲ τὸ ὑποκείμενον ἢ μὲ τὴν οὐσίαν στὴν ὁποίαν ἀποδίδονται; Πῶς μποροῦμε νὰ ἀποδώσουμε τὸν ἴδιον κατηγορικὸ προσδιορισμὸ σὲ δύο ὑποκείμενα πού δὲν ταυτίζονται, καί, περαιτέρω, πῶς μποροῦμε νὰ ἀποδίδουμε ἓνα κατηγορικὸ προσδιορισμὸ σὲ ἓνα ὑποκείμενον, ἐὰν ὁ προσδιορισμὸς αὐτὸς δὲν ταυτίζεται μὲ τὸ ὑποκείμενον;

Ἡ Ἄντισθέχεια ἀπορία, καὶ ἐν γένει τὰ ἐρωτήματα τὰ ὁποῖα εἶχαν τεθεῖ ἀπὸ τὸν Ἄντισθένη ἐν ἀναφορᾷ πρὸς τὴν σχέσιν οὐσίας καὶ λόγου, ἀναγνωρίζονται ὡς οὐσιώδη προβλήματα ἀπὸ τὸν Πλάτωνα¹ καὶ τὸν Ἀριστοτέλη², παρὰ τὴ σκληρὴ κριτικὴ πού ἀσκοῦν ἀμφοτέροι κατὰ τῶν ἀπόψεων τοῦ Ἄντισθένου. Στὴν προαναφερθεῖσα μελέτη μας ἐξετάσαμε τοὺς τρόπους μὲ τοὺς ὁποίους ὁ Ἀριστοτέλης προσπάθησε νὰ ἐπιλύσει τὸ πρόβλημα τῆς ἐνότητος τοῦ ὀρισμοῦ, καθὼς καὶ τὸ πρόβλημα τῆς σχέσεως τῆς οὐσίας πρὸς τὸν λόγον τῆς οὐσίας. Στὸν Σοφιστὴ ἀποτυπώνεται ἀνάγλυφα ὁ τρόπος μὲ τὸν ὁποῖον ὁ Πλάτων ἐπεχείρησε νὰ ἐπιλύσει τὸ ἴδιο πρόβλημα. Τὸ τεθὲν πρόβλημα, «καθ' ὄντινά ποτε τρόπον πολλοῖς ὀνόμασι ταῦτὸν τοῦτο ἐκάστοτε προσαγορεύομεν» (Σοφ. 251a5), καθιστᾷ γιὰ τὸν Πλάτωνα ἐπιτακτικὴ τὴν ἀνάγκη ἢ συμπλοκὴ τῶν πολλῶν ὀνομάτων καὶ ρημάτων στὴν περιοχὴ τοῦ λόγου νὰ θεμελιωθεῖ ὄντολογικῶς διὰ τῆς κοινωνίας τῶν εἰδῶν ἢ τῶν οὐσιῶν, ἢ ὁποῖα ἔχει ὑπαρκτικὴ προτεραιότητα ἐναντι τῆς

1. Πλάτωνος Σοφιστής, 251a-d καὶ 252bc.

2. Ἀριστοτέλους Μετὰ τὰ Φυσικὰ Δ29, 1024b 32-34 καὶ Η3, 1043b23-32.

κοινωνίας τῶν ὀνομάτων καὶ ἡ ὁποία ἀποκρυπτογραφεῖται μὲ τὴν καταλυτικὴ παρέμβαση καὶ μεσολάβηση τῆς διαλεκτικῆς ἐπιστήμης.

Ἡ διαλεκτικὴ ἔρευνα ποῦ ἀναπτύσσεται στὸ κεντρικὸ τμήμα τοῦ διαλόγου Σοφιστῆς ἐκτυλίσσεται μὲ φόντο τὴν κοινωνίαν τῶν μεγίστων γενῶν, στὸ ἐπίκεντρο ὅμως τῶν διαλεκτικῶν ἀναζητήσεων καὶ τοῦ φιλοσοφικοῦ ἐνδιαφέροντος προβάλλεται ἐξ ἀρχῆς τὸ δυσθήρευτον καὶ δυσόριστον μὴ ὄν, τὸ ὁποῖον κατὰ κανόνα καταβάλλει καὶ ὑποβάλλει σὲ ταπεινωτικὴ ἤττα ὅποιον ἐπιχειρεῖ νὰ τὸ τιθασεύσει καὶ νὰ θέσει ὑπὸ τὴν μεγίστην καὶ κυριωτάτην καθαρτικὴν δοκιμασίαν τοῦ κριτικοῦ ἐλέγχου, ἐκεῖνον ὁ ὁποῖος διαλέγεται περὶ αὐτοῦ: «καὶ γὰρ πάλαι καὶ τὰ νῦν ἡττημένον ἂν εὔροι περὶ τὸν τοῦ μὴ ὄντος ἔλεγχον», ὁμολογεῖ ὁ Ξένος στὸ χωρίο 239b1-3. Ἡ προσπάθεια νὰ δεიχθεῖ μὲ κάθε δυνατὴ εὐκρίνεια ὅτι στοὺς λόγους τοῦ σοφιστῆ ἐμφωλεύει τὸ ψεῦδος, ἐπέβαλε τὴν ἀνάγκη ἀναιρέσεως τῆς παρμενίδειας ἀπόψεως περὶ ὀλοσχεροῦς ἀδυναμίας ὑπάρξεως τοῦ μὴ ὄντος, καὶ ἀποδοχῆς τῆς ἀπόψεως ὅτι τὸ μὲν μὴ ὄν κατὰ κάποιον ὀρισμένο τρόπο ὑπάρχει, τὸ δὲ ὄν – παραλλήλως – κατὰ κάποιον ἀντίστοιχο τρόπο δὲν ὑπάρχει. Ἔτσι, κατέστη δυνατόν νὰ ἀποδειχθεῖ ὅτι ὑπάρχει τὸ ψεῦδος ἐν τοῖς λόγοις, καὶ ὅτι ἡ παραγωγὴ αὐτοῦ τοῦ ψεύδους ἀπὸ τὴν συμπλοκὴν τῶν ὀνομάτων καὶ ρημάτων στὴν περιοχὴ τοῦ λόγου δὲν εἶναι ἓνα ἀσταθὲς ἐπιχείρημα καὶ ἓνα αἰόλο διανοητικὸ κατασκεύασμα, διότι στηρίζεται ἐπὶ τῆς ἀντικειμενικῆς ὑπάρξεως τοῦ μὴ ὄντος, ἡ ὁποία διατρανώνεται καὶ ἐπιβεβαιώνεται ἀποκαλυπτικὰ ἐπὶ τοῦ πεδίου τῆς πραγματικῆς κοινωνίας τῶν εἰδῶν, τῶν οὐσιῶν. Τὸ ἴσχυ-

ρότερο μέσον καταπίεσεως περί τῆς ὑπάρξεως τοῦ μὴ ὄντος ἐν τοῖς λόγοις εἶναι ἀκριβῶς ἡ δημιουργία ὑπὸ τοῦ Πλάτωνος τοῦ πλαισίου ἐκείνου, ἐντὸς τοῦ ὁποίου ἐπιτυγχάνεται ἡ ὄντολογικὴ θεμελίωσις τοῦ μὴ ὄντος, καὶ τὸ πλαίσιο αὐτὸ εἶναι ἡ ὄντολογία τῆς κοινωνίας τῶν εἰδῶν, τῆς ὁποίας ὠχρὴ ἀντανάκλαση στὸ πεδῖον τοῦ λόγου συνιστᾷ ἡ συμπλοκὴ τῶν ὀνομάτων.

Ἡ ἔρευνά μας ἐστιάσθηκε στὸν φωτισμὸ καὶ στὴν δι-
 αύγασιν τῆς πλατωνικῆς ἐκδοχῆς καὶ ἐρμηνείας τοῦ μὴ ὄντος ὡς καθ' ἑτερότητα μὴ ὄντος. Προσπαθήσαμε κατ' ἀρχὰς νὰ δεῖξουμε πῶς ἀνακύπτει καὶ πῶς αἰτιολογεῖται παρὰ Πλάτωνι ἡ ἀναγκαιότης ἀποδοχῆς τῆς πραγματικῆς ὑπάρξεως τοῦ μὴ ὄντος. Ἀκολούθως, προσπαθήσαμε νὰ ἀναλύσουμε καὶ νὰ ἐρμηνεύσουμε τὸ περιεχόμενον καὶ τὴ σημασίαν τῶν πέντε μεγίστων γενῶν, ὅπως ἐπίσης καὶ νὰ καθορίσουμε τοὺς βασικοὺς ὅρους καὶ κανόνες τοῦ διέπου τὴν κοινωνίαν τῶν μεγίστων γενῶν πρὸς ἄλληλα. Τέλος, ἐπιχειρήσαμε νὰ φωτίσουμε καὶ νὰ ἐρμηνεύσουμε τοὺς ὅρους καὶ τίς προϋποθέσεις ὑπὸ τίς ὁποῖες τὸ ἕτερον καθίσταται μὴ ὄν στὸν Σοφιστῆ, ὅπως ἐπίσης καὶ νὰ διακριβώσουμε τὴν σχέσιν ἀφ' ἑνὸς μὲν μεταξὺ ἐτέρου καὶ ὄντος, ἀφ' ἐτέρου δὲ μεταξὺ μὴ ὄντος καὶ ὄντος. Πέραν ὅμως τοῦ προγραμματικοῦ στόχου τῆς ἐρμηνείας τοῦ καθ' ἑτερότητα μὴ ὄντος, κύριος στόχος μας ὑπῆρξε ἀκόμη νὰ ἐντοπίσουμε καὶ νὰ καθορίσουμε τοὺς τρόπους κατὰ τοὺς ὁποίους εἶναι δυνατόν νὰ ἐννοηθεῖ ὅτι τὸ μὴ ὄν καὶ εἶναι καὶ ἔχει οὐσίαν οὐδὲν ἦττον αὐτοῦ τοῦ ὄντος.

Ἐκφράζω τὴν εὐγνωμοσύνη μου πρὸς ὅσους μὲ δίδα-

ξαν, με ἐνέπνευσαν ἢ με ἐνεθάρρυναν, καθ' οἷονδῆποτε τρόπον, ἀπὸ τὰ πρῶτα μαθητικά ἔτη ἕως τὰ ἔτη τῶν σπουδῶν καὶ τῆς ἔρευνας στὴν Φιλοσοφικὴ Σχολὴ τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν. Ἔνα βαθὺ Εὐχαριστῶ στὸν Γιάννη Κιρκασιᾶδῃ γιὰ τὴν ἀνοχὴ καὶ τὴ στήριξη...

ΜΕΛΙΝΑ Γ. ΜΟΥΖΑΛΑ

1. Ἡ ἀναγκαιότης ἀποδοχῆς τῆς πραγματικῆς υἰάξεως τοῦ μῆ ὄντος

Στὴν ἐργασία αὐτὴ ἐπιχειροῦμε τὴν ἀνάλυση, τὴν ἐρμηνεία καὶ τὸ φωτισμό –στὸ μέτρο τοῦ δυνατοῦ– ἐκείνης τῆς σχέσεως, ἡ ὁποία ἰχνογραφεῖται στὸν *Σοφιστὴ* τοῦ Πλάτωνος ὡς σχέσις ὑφισταμένη μεταξὺ τῆς φύσεως τοῦ θατέρου –ἐνὸς ἐκ τῶν πέντε μεγίστων γενῶν– καὶ τοῦ μῆ ὄντος· τὰ οὐσιώδη γνωρίσματα τῆς σχέσεως αὐτῆς εἶναι δυνατὸν νὰ περισυλλεγοῦν, ὕστερα ἀπὸ ἐνδελεχῆ καὶ ἀδιάπτωτη ἀναζήτηση, μέσα ἀπὸ ἓνα πλέγμα περίπλοκων καὶ δυσνόητων σὲ πρώτη ἀνάγνωσις συσχετισμῶν καὶ συναρτήσεων, διακρίσεων καὶ ἀποσυνδέσεων, τὸ ὁποῖον ἀναπτύσσεται σὲ ὅλη τὴν ἔκτασι τῶν χωρίων 253b8-259d7.

Ἡ προσπάθεια τοῦ Πλάτωνος νὰ δείξει ὅτι ἡ τέχνη ποὺ κατέχει καὶ χειρίζεται ὁ σοφιστὴς εἶναι τέχνη φανταστικῆ, δηλαδὴ τέχνη ποὺ κατασκευάζει φαντάσματα (ψευδῆ εἰδῶλα) καὶ ὄχι πιστὰ ὁμοιώματα τῆς πραγματικότητος (εἰκόνες)¹, καί, κατ' ἀκολουθίαν, τέχνη ἀπατητικὴ περὶ τὸ

1. Στὸ χωρίο 235b8-236c7 ἀναγνωρίζονται δύο εἶδη τῆς μιμητικῆς ἢ εἰδωλοποιικῆς τέχνης: ἡ εἰκαστικὴ, ἡ ὁποία δημιουργεῖ πιστὰ ὁμοιώματα, εἰκόνες, καὶ ἡ φανταστικὴ, ἡ ὁποία κατασκευάζει φαντάσματα, δηλ. ψευδῆ εἰδῶλα.